

URBÁN PÉTER

Sámán-szabadság

A Kazim felső folyásánál összegyűlt lázadók először Jefim Szemjonovics Vandimot megválasztották minden hanti és szamojéd vezetőjévé. A legnagyobb sátorban gyűlt össze a nyolcvan család – Vandimovok, Moldanovok, Jernihovok, Lozjamovok, Szengepovok, Tarlinok – minden felnőtt férfitagja, hogy a vörösök elleni harcról beszéljen. Először persze a dühüket adták ki. Szóba került az első négy hanti, akiket „kulák-ság” vádjával tartóztattak le. Izgatottan beszéltek arról, hogy a gyerekeket internátusba kényszerítik a bolsevikok, ahonnan nyelvüket feledve, a rénszarvasokhoz, vadászathoz, fagyban való élethez mit sem értve kerülnek vissza. Már a néhány éves gyerekeket is be kellett adni. Még nagyobb haraggal szóltak a hozzánk érkező, harmadik tárgyalócsoportról, élén S. komisszárnővel, aki revolverrel lövöldözött istenszobrákra a szent szigeten, amelyet idegen nem érinthetett lábával. Ennek a bolsevik csoportnak a tagjai nyomtalanul eltűntek a tajgában. Ekkor kezdődött a felkelés.

Kis Szena a sámánok között ült. Hatuk közül ő a legidősebb, a „rangidős”. Nem szóltak közbe, a többiek hadd sorolják csak elő bánatukat, dühüket.

A felkelés a jégvárnál kezdődött. A szent szigetenél sáncokat emeltek, ezeket vízzel árasztották el, ami megfagyva áthatolhatatlan akadályt képezett. Az első, helyi támadókat vissza is verték. De a repülőgépeknek nem állhattak ellent, azok lebombázták a hantik állásait, sokan meghaltak, a többiek elmenekültek, hogy itt újra összegyűljenek. Szóba került az OGPU ideirányított csoportja is, amelynek tagjait Grigorij Szengepov és felesége kettesben ölte meg fegyveres harcban, aminek végén sebeikbe maguk is belehaltak.

Azután a legfájóbb téma került elő, a vörösök által elkobzott szarvascsordák ügye. Saját állataikat kellett gondozniuk a kultúrközpontokban. Ősi időktől fogva tenyésztik rénjeiket, ősapáik ugyanúgy terelték őket, ahogy maguk teszik, és miként gyermekeiknek is kellene. De nem engedik. Hát akkor harcolni fognak. Indulatos beszélgetésüket végül Kis Szena terelte rendes mederbe:

– Írjuk le, hogy mit akarunk, és küldjük el a Tanácsnak.

Mindenki bólogatott, és szépen, türelmesen össze-szedeggették az ultimátum pontjait. Ne bíraskodjon a tajgaiak felett idegen hatóság, csak a sajátjuk; ne kobozzák el rénjeiket, ne dolgoztassák őket a kultúrközpontokban; ne terheljék őket tervfeladatokkal, ne állítsák ilyen ügyekben bíróság elé őket; a gyerekeket ne vigyék internátusokba stb. Ha a követeléseket nem teljesítik, akkor háborút indítanak. Így üzent hadat 1933-ban nyolcvan család, ötszáz hanti a Szovjetuniónak.

A legszebben író Vandim legény lekörmölte a levelet, majd összehajtva börtokba tette, és szánjához sietett, hogy elvigye a bolsevikokhoz. Lecsillapodtak a kedélyek, a férfiak leültek, és az egymást ritkán látók szokása szerint szépen kikérdezték barátait, rokonaikat dolgaik állásáról. Kis Szenához Jenguh, az izgága nyenyec, a hősi halált halt Szengepov házaspár ismerőse furakodott.

– Van egy orosz az egyik folyómenti családnál...

– Tudok róla.

– Azt mondják, egy Fehér.

– Ezt is tudom.

– Talán érte kellene menni...

– Úgy érted, meg kellene ölni?

A nyenyec hallgatott, így Kis Szena folytatta:

– Vagy inkább beszélni kellene vele. Lehet, hogy segíthet nekünk. Úgy tudom, katona volt.

Jenguh hallgatott, Jefim Vandimov, az öt sámán egyike is hallotta a beszélgetést, most közbeszólt:

– Ha ez igaz, akkor gyertek, emberek, küldjünk érte valakit.

Elaludtak a felkelők. A sátrak körül szunnyadtak a kutyák, arrébb összefűzve a szarvasok, mint gőzölgő bundaréteg borították a holdfényben világító mezőt. Kis Szena hideg, fehér éjszakában kötötte be rénjeit szánja elé. Lábánál Kisz, a hószín kutya figyelt kíváncsian. Az öreg csöndesen beszélgetett a kutyával.

– Vörösfenyőből vágta husángokat, azokkal verték agyon a családot. A sátrakban lévő gyerekeket és az asszonyokat lelőtték. Átlőtték a sátrak oldalát, úgy ölték meg őket. Így nem végeztek ki ártatlanokat, hiszen csak a ponyvába tüzeltek. Likvidálták az engedetleneket. A többiek még nem tudják, késő este kaptam a hírt. Dühösek lesznek, és félni fognak, de nem adják meg magukat. Jobb, ha most elmegyek, megnézem, mit lehet tenni ott délen. Meg a Fehéret is meg kell találnom. Hátha tud valami megoldást.

Lehajolt, megsimogatta a kutya fejét, azután megvizsgálta a katonai puskáját. Értékes ajándék volt Jefim Vasziljevics Moldanovtól, a nyolevanéves családától. Kisz érdeklődve félrefordította fejét. Talán vadászat lesz, gondolta. Azután a férfi a négyvonalas, ősrégi Berdant is kezébe vette, a fegyvert még az apja hagyta rá. Mindkét puskát gondosan bőrbe csavarta, töltenyt tett a keze ügyébe, majd felült a szánra, betakarta magát a meleg szarvasbőrökbe, a kutyát a lábához bújtatta, és csendben útnak indult.

A hideg úgy vágott, mint a kés. Az ég alacsonyán húzódott fejük fölött, mintha kíváncsian hajolt volna az öreg sámánhoz. Végtelen feketéjén nem látszottak csillagok, de felhők sem. A hold elbújt, majd elővakodott rejtkehelyéről, hogy újra eltűnjön. A fehér bukkák a távolban szürkéségbe vesztek. Nem hajtotta gyorsan a szánt Kis Szena, nem akart fagyott arccal érkezni, és a szarvasokat is kímélni kellett. Fekete erdőfoltok közeledtek felé fenyegetően. A csend idegenül, de békésen ölelte körül. A szán sziszegve szelte a jeges havat.

Hárman álltak körül a sámán szánját a sátor előtt. Ivan Nyikolajevics Randimov, a Randimov család egyik öregje, és Ksenofont Petrovics Moldanov, ereje teljében lévő vadász támasztotta Kis Szena szánjának oldalát. Az öreg sámán teával melegítette kezét. Moldanov felesége a sátor ajtajából figyelte őket, szükségük van-e valamire, és talán hallhatja a legújabb híreket is.

– ...vörösfenyő husángokkal. Jó lesz vigyáznotok. A vörösök repülőgépei megtalálhatnak bárhol.

– Mi is veletek harcolunk. Vajon megadják a bolsevikok, amit kérünk? – Az öreg Randimov szeme nem látszott a ráncok között. Kis Szena kortyolgatta a teát.

– Most az a fontos, hogy a gyerekek meg az asszonyok biztonságban legyenek – mondta a sámán.

– Mi bujkáljunk a saját földünkön? – morogta a vadász. – A gyerekeket internátusba akarták vinni, alig győztem elrejtetni őket a komisszár elől. Most megint küldhetem őket fel a nagyanyjukhoz.

– Rám azt mondták, hogy kulák vagyok – bólogtatt Randimov. – Mert sok a szarvasom. Nagypámanak még kétszer annyi volt, de őt nem abajgatta a cár atyuska. De ezek megölték a cárt, az összes gyerekével együtt. Majdnem elvittek a barátommal, Tyimofej Jefimoviccsal együtt. Őt vajon kiadják majd?

– Legyetek készen. Ne szálljatok szembe velük, inkább bújjatok el. Majd együtt elkergetjük őket, ha

a tanácskozók elindulnak. – Kis Szena visszaadta a fa ivócsészét, elhelyezkedett szánján, és elbúcsúzott a háziaktól.

– Vajon legyőzhetjük őket? – hunyorított ráncos arcával a sámánra az idős Randimov. Kis Szena a szarvasokra kiáltott, a szán kisiklott a mezőre. A vén hanti lehajtotta a fejét. Három kérdésre nem kapott választ. Tehát nem győzhetnek. Vajon mennyi tölteny van a jó öreg négyvonalashoz? Elindult, hogy megkeresse a lőszert.

A repülőgépet nem látta, csak a tompa, távoli dőrejt hallotta. Az ég nem döröghetett, hisz felhő nem takarta a halovány eget. Megállította a szánt, fölemelkedett és körbefordult. Kisz, a kutya lógó nyelvvel érte utol, leheveredett a szán mellé, onnan nézett fel a sámánra. Hátuk mögött, a messzeségben vékony, alig látható fekete csik húzódott a látóhatáron.

– A vasmadár megtalálta a vadász Moldanovot és az öreg Randimovot. Torum legyen hozzájuk kegyelmes. A Szúzanya őrizze meg őket. – Visszaült a szánra.

A rének nem akartak elindulni parancsszóra. A sámán csodálkozva nógatta őket. A szarvasok ijedten néztek hátra, gazdájukra, de nem indultak. Kis Szena lekászálódott a szánról. Kisz ekkor felugrott, és ugatni kezdett. Az úttól nem messze farkas feküdt a hóban. A hanti lekapta a vadászpuskát a szánról. Kezében a fegyverrel óvatosan közelebb lépkedett. A hó ropogott lába alatt, a farkas nem mozdult. Közelebb érve leeresztette puskáját a sámán, hiszen ez a vad már nem árthatott. Éppen csak annyi élet volt benne, hogy levegőt vegyen. A férfi közeledésére kinyitotta szemét, de nem morgott, nem mozdult. Azután felhúzta ínyét, és megmutatta fogait. Kis Szena először azt hitte, fenyegeti, de azután megértette, a farkas mosolyog, miközben szemében fájdalmas kín csillog. Nem akarta megölni, a természet majd elvégzi dolgát, de a szenvedést látva másképp döntött. A Hold Atyához és Torumhoz fohászkodott, vigyázzanak a Hosszúlábú lelkére, majd egy pontos lövéssel elaltatta az állatot.

A közelben nyomokat látott a vénülő sámán. Kuttyájával gyorsan körbekerülte a területet.

– Látod, itt volt a tűz. Az asszony sarkai elfagytak, kormos tüvel, cérnával varrta meg, hogy rá tudjon állni. Itt feküdt a kuttyája, itt pedig a gyermek. Még csecsemő. Az asszony nagy bajban van. Segítség nélkül maradt, hófajdot evett, biztosan a négy lábú

fogta neki, vagyis élelme sincs. A fajdból néhány csontot és egy kis zsíros szövetet itt hagyott a farkasnak. Miért nem ölte meg? Miért etette inkább?

Gyorsan hajtott tovább a szánnal, hogy az asszonyt meglelje. A világ kifordult magából.

Elhagyatott sátor állt a sámán útjában. Artyemjev lakott itt, a fiatal hanti, még nem házas ember, a napokban kérte csak meg az egyik Moldanov lány kezét. Most kihalt volt a sátor és környéke. A kutyák eltűntek, a szarvasoknak csak nyomuk maradt. Támadásnak jele nem látszott, de a hó elfedhette, ha három napnál régebben történt. A sátorba nem lépett be Kis Szena, a házigazda tudta nélkül balszerencsét hozott volna a helyre. Csak az ajtónyílásból tekintett szét odabent. Minden a helyén. Teafőző szamovár, fazekak, üstök a helyükön, bőrök és szőrmék halma a sarokban, még a fegyverek sem hiányoztak.

Mi történhetett Artyemjevvel? Eltűnt a tundrán, mint a hatalmas Karszt madár? Elrepült, valami távoli országba talán? Alaposan körbekutatta a sátor környékét, de sem emberi, sem négylábú nyomokat nem lelt. Csak messzebb a szarvasokét, ahol felkaparták a zuzmót a hó alól. Kis Szena tanácstalanul leült szánjára, szárított húsdarabot kezdett rágcálni, inkább időtöltésből, mint az éhség miatt.

Kisz találta meg a gyermeket. A sámánt ijedt nyúszítése vezette nyomra. Egyetlen gombolyagban feküdt a földön a kisgyermek és a legyengült, idegen kutya. A sámán rögtön tudta, hogy ez a csecsemő és kutya volt az asszonnyal. Ráncos, öregember-arca volt a kisdednek. Gyorsan a szánhoz vitte, miközben ráparancsolt Kiszre, keressen vadat a közelben. A kutya lelkesen vetette magát a fák és jégbuckák közé. Ha vadat nem is, de talán az asszonyt megtalálja.

A gyermek kiszáradt, emésztése nagyon lelassult. Ezért a sámán csupán néhány csepp szarvastejet adott neki. Azután kérte a sátor házi isteneit, ne haragudjanak meg rá, de be kell mennie az idegen helyre. Ha Artyemjev előkerül, ő megéri a helyzetet. Odabent tüzet rakott, és a gyermeket szőrmébe bugyolálva biztonságba helyezte. Csak nehogy katonák legyenek a közelben. Most nem tudna harcolni velük. Felismerte a csecsemőt őrző kutyát. Ez Pojtek, Marija Szardakova kutyája. Az asszonynak egy Nyúl nemzetségbeli ember volt a férje, nem emlékezett a nevére. És öt gyermekük volt. Szena szíve összeszorult, amikor arra gondolt, hogy az asszony egyetlen gyermekével bolyong a pusztaságban. Hol lehet a család

többi tagja? Ez a család gondozta a Fehéret, amikor legyengülve idekerült.

Kisz talált valamit, jelezte az öregnek. A sámán futva sietett a hang irányába. Ott feküdt Marija a földön, soványra aszott, keményre fagyott tetem. Keze görcsben, lábán a rákötözött háncsok. Arcán menyeyei boldogság fénye, mint aki hazaért.

– Mi történt itt, Marija? – esett a földre az ősz hanti. Szíve hevesen dobogott a futástól, a haláltól, kapkodva vette a levegőt, pedig órákon át tudta tapasztolni a havat, ha úgy adódott. Lassan hátradólt a hidegben, arcán könnyek csorogtak végig. Csakugyan feje tetejére állt a világ. Kis Szena lelkében pendülve elpattant valami.

Vlagyimir Vasziljics Cshnovszkij, a hantikát leverő vörös csapatok parancsnoka a szánkaraván élén vágatott be a körzet központjába, Osztyáko-Vogulszkba. Mögötte a levert felkelés legyőzöttjei és a szovjet hadsereg katonái utaztak. A katonák vastagon öltözve, a foglyok – majdnem száz ember – meleg ruha nélkül. A férfiak kumis és malica, a néhány nő jaguska nélkül, ingben, hajadonfőtt. Így nem kellett őrizni őket, a fagy miatt nem szökhettek meg. A tanács nagyon elégedett volt a katonai hadművelettel, amellyel „csapást mértek” az ellenforradalmár tajgajaiak fészkeire.

A tárgyaláson a hantik tizenegy vezetőjét – köztük a korábban elfogott négy férfit is – halálra ítélték. De a hatalom nagylelkűen börtönre változtatta a legszigorúbb büntetést. Nem bírták azonban a hantik a fogságot, mindannyian elhaláloztak, szívelégtelenségben.

Mihajlov dühös volt, s úgy ütött, mintha ölni akarna. A férfi szörcsögve hörgött előtte, kopasz feje vérben úszott, arca körül a földön törött, sárga fogai heverték, mint elgurult gyöngyök. Háton feküdt, karját behajlítva tartotta teste mellett, ujjai karmokként görbültek, színükből a tiszt látta, már nem sok van hátra. Valami vadember volt, szőrbundás szarvaspásztor.

Régebben még hagyta volna, hogy szedje össze magát, talán orvoshoz is vitette volna. Túl sok hulla fegyelmet jelenthet. De nem neki, mert őt már megbüntették, áthelyezték ide, a tajgára. A rohadt, derékig érő hóba, sárba, ócska, világvégi kisvárosba, ahol pimaszul bámulnak a keskenyszemű szamojédok. Úgyhogy most ütött újra és újra, a kopasz férfi orra eltűnt, alatta lyuk csupán a száj, és vér csordogál homlokon, öklön, ingén, a torkon lefelé.

Mihajlov dühe nem enyhült, csak kifulladt a verésben, de pihenhet, mert a pásztor utolsó lélegzett. Rongyba törölte markát a tiszt, s míg a másik ereiből kifutott a vér, addig az övébe visszatért. Tekintete a kivert fogakra esett, föltolult benne a harag, nagyot hörrent torkán a düh, s úgy taposott rájuk, hogy azok recsegve, csikorogva törtek össze vasalt csizmái alatt.

A lavór vizében csupasz körtéjű lámpa villantotta fényét, Mihajlov kezei hullámot vetettek, a víztükör rózsaszínné sötétült. Feltúrte ingujját, komótosan, megnyugodva, alaposan mosakodott. Itt nem volt tükör, arcát a törőlkendővel át- meg átdörzsölte, remélve, hogy nem marad folt a képén. Kiöblítette a rongyot, hogy újra és újra belefúrja arcát. Inge, nadrágja barnáján a vércseppek alig látszottak. Végezetül a csizmákat is letörölte, talpa rovátkáiból kikaparta a bennragadt csontszilánkokat, végül a sarokba hajította a kendőt. Büszke volt a tisztaságára, de mindig titkolta, nehogy polgári csökevénynek bélyegezzék. Valamelyik rosszakarója felfújna a dolgot, ezt-azt még hozzátennének, és mehetne a Szigetekre. Kifelé lépve átgyalogolt a hantin. Tíz másikat már kidobtak a jégverembe. Rengeteg meszet kellett rájuk önteni, mert ebben a hidegben a testek megfagytak, alig lehetett eltüntetni őket.

A közrendű foglyok többségét a Gulág lágereibe küldték. Tizenhatot nagylelkűen szabadon bocsátottak, meleg ruha és élelem nélkül. A befagyott Irtisen nem tudtak hazaevezni, ezért a város melletti domb tövében kalyibákat emeltek maguknak. Ezen a télen az Omk faluba vezető úton, az Irtis partján vagy a városszéli utcákon minden reggel találtak egy-két megfagyott, éhen halt hantit.

Kis Szena északra hajszolva rénjeit. Két állat húzta most szánját, a másik kettő puszkagolyótól pusztult el. A takaró alatt apró, meleg test szunnyadt. Mivel a kised nevét nem tudta, egyszerűen Holtember gyermekének nevezte. Baljóslatú név, de a világ is az, ami fejtetőre állt a sáman körül. Kisz is meghalt, puszkással verte halálra egy vörös katona. Az öreg Pojtek kutya, a halott Marija Szardakova kutyája utazott most vele. Kísérte a gyermeket, ember-családjának egyetlen megmaradt tagját.

Kis Szenát nem tudták elfogni. Tucatnyit megölt közülük, s most utazott északra. A folyó felső folyásához igyekezett, a vízvásztóhoz. Ott megtalálhatja újra önmagát, ősei szellemei között, az erdő istenei között.

Fejét forgatva figyelte az eget, nem bukkan-e föl tüzes gránátokat szóró szárnyas masina. Végre elérte

az erdősávot, a tülevelek néhol az arcát karistolták, de nem lassított. Kanyarogva vágta a két, fáradtságtól hörgő szarvas vontatta szánon, járatlan tisztásokon, úttalan utakon. Néha vissza kellett fordulnia, új utat keresni az összetorlódott fák között. De határozottan igyekezett előre. Végül meglátta a fák között a sziklát, amelyet keresett. Tövében hóval fedett tetejű sátor állt, fehérségét alig lehetett megkülönböztetni a talaj havától. A Fehér lakott itt, akihez nem tudott eljutni eddig.

A cári orosz magas volt és szikár, arcát keskeny bajusz díszítette. Karjában tartotta a gyermeket, szarvastejjel itatta. A kicsi nagyon csendes volt, most is békésen fogadta a férfi kedveskedését. Az egykori fehérgárdista mosolyogva nézte az apró emberkét. Kis Szena beszélt.

– Holtember gyermeke. Egyelőre nem tudtam jobbat kitalálni. És most már senki sincs, akitől megkérdezhetném. Szardakova és a férje meghaltak, az emberizink négy testvére szintén. Mellettem is meghaltak sokan. Összesen tizenegyet öltem meg közülük. De még többet is meg fogok löni. Ezért is megyek északra. Jöjjenek csak utánam, és meghalnak.

A Fehér csendesen nézett a sámanra. Szemében nyugalom tükröződött, nem volt benne szomorúság vagy fájdalom.

– Ölni nem jó. Katona vagyok, hát ehhez értek. A polgárháborúban sikerült sok vöröst meglőnünk, három halottjukra egy jutott a mieinkből. De sokkal többen voltak. S ha most esetleg győznénk is, küldenének újabb katonákat. A hantik kevesen vannak, elfogynak végül. Élni jó. Ennek a gyermeknek még élnie kell.

– Így legyen, barátom. Én északra megyek harcolni. Te pedig menj a tied közé.

A cári tiszt elmosolyodott:

– Nincs már olyan, hogy „enyém”. De keresni fogom azokat, akikre majd ezt mondhatom. Elindulok, és megkeresem őket, akikkel még harcolhatok, ezek ellen. Itt már vége van.

– Amikor meghalok, akkor lesz majd vége. Addig tart a harc.

Kis Szena kezét fogott az orrosszal, majd kiment a sátorból. Hamarosan hallatszott halk parancsszava, a meglóduló szán szisszenése. A szélvész hóviharrá erősödött. A Fehér a zúgáson átszűrődő dobogásra figyelt. Lassan, nyugodtan vert a gyermek szíve.

Kis Szenát a megtorlások után sem fogták el. Hol itt csapott le, hol ott. Nevét legendák övezték a tajgai népek körében.